

ANADOLU'NUN ENDEMİK GÜZELLERİ

Kemal Çelik

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
Ziraat Fakültesi, Zootečni

ÖZET

Anadolu coğrafyası endemik bitkiler açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir. Avrupa'nın tamamında 2 bin 750'si endemik olmak üzere 12 bin bitki türü bulunmaktadır. En güncel verilere göre, Anadolu'nun üç kıta arasında doğal bir köprü olması, çeşitli coğrafi özellikleri ve coğrafi farklılığının oluşturduğu iklim çeşitliliği nedeniyle dünyada bir benzeri daha olmayan bir endemik çeşitliliğe sahiptir. Ülkemizde gördüğümüz üç bitkiden biri endemiktir ve ne yazık ki yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan pek çok bitki ve hayvan türümüz bulunmaktadır. Coğrafi konumu dolayısıyla yaklaşık 12 bin bitki çeşidine ev sahipliği yapan Türkiye'de 120 memeli, 400'den fazla kuş, 130 sürüngen ve 300 balık türü yaşıyor. Anadolu'da yetişen endemik türler tabiatta, aşırı hayvan baskısı, yangın, bilinçsiz kesim, söküm, ıslah çalışmaları, yapılaşma, şehirleşme ve herbisit kullanımı gibi çeşitli tehlikelerle karşı karşıyadır. Anadolu'nun binlerce yıldır koruyup kolladığı bu olağanüstü varlık biyolojik çeşitliliğinin gelecek jenerasyonlara aktarılması büyük önem arz etmektedir. Bu insanlık görevinin yerine getirilmesinde güçlü farkındalıklar yaratarak güzergahımızın kalıcı olarak belirlenmesi gerekir.

ENDEMIC BEAUTY OF ANATOLIA

ABSTRACT

Anatolian geography is one of the important countries of the world in terms of endemic plants. There are 12 000 plant species in Europe, including 2,750 endemic species. According to the most up to date, Anatolia has an endemic diversity that is no different in the world due to its natural bridge between the three continents, its diverse geographical features and the diversity of its geographical diversity and one of the three plants we see in our country is endemic, and unfortunately there are many plant and animal species facing the danger of extinction. Due to its geographical location, Turkey hosts about 12 000 herbivores, 120 mammals, more than 400 birds, 130 reptiles and 300 fish

species. Endemic species that grow in Anatolia are naturally exposed to various hazards such as extreme animal pressures, fire, unconscious cutting, dismantling, breeding work, settlement, urbanization and herbicide use. It is of utmost importance that this extraordinary wealthy biological diversity which Anatolia has preserved for thousands of years has been transferred to future generations. By creating strong awareness in the fulfillment of this humanitarian mission, our route must be permanently determined.

1. GİRİŞ:

“İnsan gözdür; öte yanı etten, deriden, gözü neyi görürse değeri o kadardır insanın” der Mevlana. Dünya’da sadece belirli bölgelerde yetişebilen bitki ve hayvanlar için endemik sözcüğünü kullanırız ancak, Latince *endemos* sözcüğünden gelir ve “yerli” anlamında kullanılmaktadır Anonim, (2001). Türkiye’deki bitki türlerinin %30 u endemik olup yaklaşık 3800 farklı endemik bitki inanılmaz bir varsıllık ve güzellik sunmaktadır. Endemik bitki çeşitliliğinin fazla olması; Yer şekillerinin çok çeşitli olması ve engebeli arazilerin geniş yer kaplamasına bağlıdır. Endemik alan; bir ada, bir yarımada veya bir dağ olabileceği gibi birkaç metre karelik alanlar da olabilmektedir. Anadolu coğrafyası, endemik bitkiler açısından dünyanın önemli ülkelerinden birisidir. Avrupa'nın tamamında 2 bin 750'si endemik olmak üzere 12 bin bitki türü bulunmaktadır. En güncel verilere göre, Anadolu'nun üç kıta arasında doğal bir köprü olması, çeşitli coğrafi özellikleri ve coğrafi farklılığının oluşturduğu iklim çeşitliliği nedeniyle dünyada eşine benzerine az rastlanan bir endemik çeşitliliğe sahiptir. Türkiye'nin bitki zenginliğinin en önemli nedenlerinden birinin buzul çağlarında Anadolu'nun bitkiler için bir sığınak olması önemli bir hipotezdir. Bu bağlamda Türkiye, Akdeniz Bitki Alanı (Akdeniz ve Ege bölgeleri), Avrupa-Sibirya Bitki Alanı (Karadeniz ve Marmara bölgeleri) ve İran-Turan Bitki Alanı'nın (İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgeleri) kesişme noktasında yer almaktadır. İtalya'da 5 bin 600, Yunanistan ve İspanya'da 5'er bin, Fransa'da 4 bin 500, Bulgaristan'da 3 bin 650, Almanya'da 2 bin 500, İngiltere'de 2 bin, Norveç'te bin 715 bitki türü bulunurken, bu ülkelerin çoğunda aynı tür bitkiler yetişmektedir. Türkiye, sadece belli bir bölgede yetişen veya anavatanı belli bir bölge olan endemik bitkiler açısından dünyanın önemli bölgeleri arasında yer almaktadır. Avrupa'daki diğer ülkelerde toplam 2 bin 750 endemik bitki bulunurken, Türkiye'de bu sayı 3 bini aşmaktadır. Türkiye haricinde, Avrupa'nın en çok endemik bitkisine sahip ülkesi Yunanistan, 800 endemik bitkiye sahiptir. İsviçre'de bulunan endemik bitki türü ise sadece 1'dir. Türkiye'de en çok endemik bitkinin yetiştiği iller arasında ise 578 endemik bitkiyle Antalya, 478 türle Konya ve 366 türle İçel ilk üç sırayı almaktadır.

2. ENDEMİK TÜRLERİMİZ İÇİN POTANSİYEL TEHLİKELER

İnsan eliyle veya doğa aracılığıyla oluşturulan her türlü olumsuzluğa karşın Anadolu’da karşılaşacağınız her üç bitkiden biri endemiktir. Ancak, yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan pekçok bitki ve hayvan türümüzde mevcuttur. Coğrafi konumu dolayısıyla yaklaşık 12 bin bitki çeşidine ev sahipliği yapan Türkiye'de 120 memeli, 400'den fazla kuş, 130 sürüngen ve 300 balık türü habitatlar oluşturmuşlardır. Günümüz Anadolu’sunun endemik türleri yoğun hayvan baskısı, yangın, bilinçsiz kesim, söküm, ıslah çalışmaları, yapılaşma, şehirleşme ve yoğun herbisit kullanımı gibi çeşitli tehlikelere maruzdur. Bu olumsuz etkenler kimi zaman bitkinin yok olmasına ve yani artık yeryüzünde olmayacağı gelmektedir. Ekim ve ark., (2000) endemik türlerin 12’sinin neslinin tükendiğini ifade etmektedirler, bu gelecekte ciddi sorunlar yaşanabileceğine işaretler. Bu olumsuz faktörler

zamanla bitkilerin durumlarını tespit etme ve gerekli önlemleri alma ihtiyacını doğurmuştur. Bu ihtiyaca yardımcı olmak amacı ile “Uluslararası Doğa ve Doğal Kaynakları Koruma Birliği (IUCN)” kurulmuştur. Bu kuruluşça gerçekleştirilen araştırmalarda, bitkiler için tehlike sınıfları belirlenmiş ve kritik durumdaki bitkiler buna göre değerlendirilerek Kırmızı Bülten de denilen “Red Data Book ” isimli eser oluşturulmuştur. Bu çalışmalar baz alınarak ülkemizde de “ Türkiye'nin Nadir ve Endemik Bitkileri ” adlı bir kırmızı bülten hazırlanmıştır.

Hiç şüphesizdir ki, insanların başta gıda olmak üzere temel gereksinimlerinin karşılanmasında vazgeçilmez bir yeri olan canlı kaynakların temeli biyolojik çeşitliliktir. Günümüzde herhangi bir ülkenin sahip olabileceği en stratejik ve en etkin silah, canlı gıda kaynaklardır. Bugün dünyanın geldiği nokta çeşitli etkenlerin dayatması altında şekillenen biyolojik çeşitliliğin yavaşlaması veya yok olmasıdır. Bunun sonucu olarak yakın gelecekte insanoğlunun ciddi bir gıda ve su sorunu ile karşı karşıya kalacağı bilimsel gerçeklerle ortaya konulmaktadır. Küresel ölçekte, ülkelerin sahip olduğu biyolojik çeşitlilik, özellikle genetik kaynaklar anlamında büyük bir güç ve fırsat kazandırmaktadır. Dünya’da biyolojik çeşitliliği azaltan, olumsuz yönde etkileyen nedenlerin başında doğrudan veya dolaylı olarak insan faktörü rol oynamaktadır. Biyolojik zenginliği azaltan nedenlerin kökeni ne olursa olsun onu korumak, etkin biçimde yönetmek ve sürdürülebilir şekilde kullanmak tüm insanlığın ortak sorumluluğudur. Anadolu gerek coğrafi yapısı ve gerekse değişik ekolojik zenginliği nedeniyle, dünyanın çok önemli gen merkezleri arasındadır ve bu bir nimettir. Türkiye coğrafyası, Avrupa-Sibirya, Akdeniz ve İran-Turan olarak isimlendirilen üç bitki coğrafyası bölgesine sahiptir ve iki anakara arasında köprü işleviyle, klimatolojik ve coğrafik özelliklerin kısa aralıklarla değişmesi sonucu orman, dağ, step, sulak alan, kıyı ve deniz ekosistemlerine, bu ekosistemlerin farklı formlarına ve farklı kombinasyonlarına ve oldukça varıl bir biyolojik çeşitliliğe ev sahipliği yapmaktadır. Her türlü olumsuzluğa karşın Anadolu inatla ekosistem ve habitat çeşitliliğiyle oldukça zengin tür çeşitliliğini barındırmaktadır. Ilıman kuşakta yer alan ülkelerin biyolojik çeşitliliği ile mukayese edildiğinde, hayvansal biyolojik çeşitliliğin (fauna) ülkemizde oldukça yüksek olduğu göze çarpmaktadır. Mevcut verilerin yetersizliğine karşın, tanımlanan canlı türleri içinde en büyük rakamı omurgasızlar grubu oluşturmaktadır. Omurgasız hayvan türü sayısı yaklaşık 19.000 dir ve bunlardan 8 yaklaşık 4.000 tür/alttür endemiktir. Bugüne kadar belirlenen toplam omurgalı hayvan türü sayısı ise 1.500 e yakındır. Diğer taraftan Anadolu’nun dünyanın iki büyük kuş göç yolu üzerinde olması, kuşların beslenme ve üreme alanı olarak da önemini artırmaktadır. Türkiye’nin bitki (flora) türleri bakımından sahip olduğu zenginliği anlamak için Avrupa kıtası ile karşılaştırmak yeterli olacaktır: Tüm Avrupa kıtasında 12500 açık ve kapalı tohumlu bitki türü varken, sadece Anadolu’da bu sayıya yakın (11000 üzerinde) tür olduğu bilinmektedir. Bunların yaklaşık üçte biri Türkiye’ye özgü (endemik) türlerdir. Ülkemizi çevreleyen denizlerin farklı özelliklerinin olması, barındırdığı biyolojik çeşitliliğin de farklılaşmasına yol açmıştır. Bugün tüm dünya okyanusları ve denizlerinde 30.000 tür yaşam bulmuşken, bu Anadolu’nun denizlerinde 4000 civarındadır. Kıyı şeridinde yaklaşık, 3.000 bitki ve hayvan türü yaşamaktadır. Türkiye denizlerinde de toplam 480 balık, 2150 alg türü yaşamaktadır. Karadeniz, Marmara, Ege ve Akdeniz’i içeren Türkiye denizleri biyolojik çeşitlilik açısından çok zengindir: Karadeniz’de 300, Marmara Denizi’nde 200, Ege Denizi’nde 300 ve Akdeniz’de de 400 balık türü yaşamaktadır. Denizlerimiz, içinde bulundurduğu canlı kaynaklar ve ekosistem açısından büyük önem arz etmektedir. Bu denizel canlı kaynaklarının korunması ve sürdürülebilirliği ülkemizin gen kaynakları, tür ve ekosistem çeşitliliği açısından önemlidir. Özellikle Akdeniz Foku, deniz kaplumbağası, yunuslar, balinalar,

denizlerin akciğeri olan deniz yosunları, balık türleri, mercanlar denizlerimizde bulunan doğa koruma açısından önem taşıyan, dünyaca takip edilen ve izlenen en önemli denizel canlı kaynaklardır. Coğrafi bölgelerden, Doğu Anadolu ve Akdeniz Bölgeleri; Bitki Coğrafyası Bölgelerinden ise İran-Turan ve Akdeniz Bölgeleri endemik bitki türleri bakımından oldukça zengindir. Türkiye'nin genetik çeşitliliği özellikle bitki genetik kaynakları ile önem kazanmaktadır. Ülkemiz, Akdeniz ve Yakın Doğu gen merkezlerinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Bu iki bölge tahılların ve bahçe bitkilerinin ortaya çıkışında çok önemli bir role sahiptir. Ülkemizde 100'den fazla türün geniş değişim gösterdiği, çok sayıda önemli kültür bitkisi ve tıbbi bitkiler gibi ekonomik açıdan önemli diğer bitki türlerinin orijin ya da çeşitlilik merkezi olan beş mikro-gen merkezi bulunmaktadır. Hayvan genetik kaynakları açısından ise, konumu nedeniyle birçok yerli hayvan ırkının Anadolu'da yetiştirildiği ve buradan dünyanın diğer bölgelerine yayıldığı kabul edilmektedir.

3. SONUÇ

Anadolu coğrafyasının sahip olduğu bu muhteşem biyolojik çeşitliliğinin gelecek nesillere aktarılmasını sağlamak ülkemiz insanlarının en temel görevlerinden birisidir. Bu devasa biyoçeşitliliğin korunması için devlet ve birey olarak farkına varmalıyız ki; biyolojik çeşitliliğin önemini kavrayan gelişmiş birçok ülke bu bağlamda çeşitli koruma yöntemleri geliştirmişlerdir. Nitekim ülkemizde konu üzerine çok sayıda resmi ve gönüllü kuruluş çalışmakta ve soruna farklı boyutlarıyla el atmaktadırlar. Ancak önemle üzerinde durulması gereken en önemli olgu; biyoçeşitliliğin ve ekosistemlerin insanlığa faydası, bilime katkısı veya estetik değeri bir tarafa, kendine özgü değerleri vardır ve her tür, var olma hakkına sahiptir. Biyoçeşitliliği ve ekosistemleri öncelikle ihtiyaçlarımızı karşılamak için değil, kendi değerlerimiz oldukları için korumalıyız.

KAYNAKÇA

- Anonim, 2001. Global Biodiversity Outlook, Secretariat of the Convention on Biological Diversity, Montreal, Quebec.
- Ekim, T., Koyuncu, M., Vural, M., Duman, H., Aytaç, Z., Adıgüzel, N. 2000. Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Red Data Book Of Turkish Plants Pteridophyta and Spermatophyta), Barışcan Ofset, Ankara, 246 s.